

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2

DOI: 10.31475/fil.dys.2018.08.01

СВІТЛАНА ГРОЗЯН,

вчитель

(м. Ізяслав)

**Новітня українська література:
жанрово-стильові та тематичні домінанти**

У статті продемонстровано позицію автора щодо розвитку сучасного літературного процесу в Україні. З'ясовано її жанрово-стильові особливості, тематичні домінанти, які зродила постколоніальна, пострадянська епоха. Доведено, що новітньою літературою прийнято називати найсучаснішу, тобто ті твори, що їх написано від часу скасування цензури, від часу здобуття Україною незалежності (1991 р.) й до нинішнього дня, хоча деякі принципові зміни у розвитку вітчизняної художньої літератури відбулися ще в перебудовний період (1985–1889 рр.). Доведено, що внаслідок відкритої свободи творчості, плюралізму думок, спілкування українських з іноземними письменниками, розширення культурних контактів й обміну досвідом, вітчизняна художня література набрала нових жанрових форм і стильових ознак, розширилась тематика, раніше заборонених цензурою проблем (сексуальність, голодомор, девіантна поведінка, осмислення соціальних проблем та історичної пам'яті тощо), автори розширили горизонти стилістичних прийомів (постмодернізм, неоавангард, сенсо-фізіологізм, звернення до нецензурної лексики, суржик), поліфонічних (змішаних) жанрів, стилізації, інтертекстуальності.

Ключові слова: жанр, стиль, тематика, художні твори, поліфонічність, модерна література.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Українська література майже двох десятиліть ХХІ століття репрезентує феномен сучасної культури, яка в епоху естетичного вираження соціалістично усвідомленої концепції світу й людини в ньому (метод соцреалізму) навіть немислилась. Художнє досягнення літератури третього тисячоліття хоч і спирається на основу вікових традицій, а все ж таки є

якісно новим духовним продуктом доби інформаційних технологій у глобалізованому світі. Твори сучасних письменників В. Слапчука, Н. Сняданко, Є. Пашковського, С. Жадана, С. Пиркало, Є. Кононенко, А. Кокотюхи та ін. здобулися на визнання, їх перекладено на мови інших народів світу. Новітню українську художню літературу сміливо можна віднести до транснаціональної, адже вона намагається вирішити загальногуманістичні, вселюдські проблеми.

Аналіз досліджень і публікацій... Особливості літературного процесу кінця ХХ – початку ХХІ століття проаналізували у навчально методичному посібнику та статті О. Вертипорох [1; 2], Р. Харчук [12], Я. Голобородько [4], М. Якубовська [13] та інші. Важко не погодитись із О. Вертипорох, яка резюмує, що «Сучасне українське письменство багате на ідейно-естетичні пошуки, відзначається розмаїттям стилєвих течій, модифікацією традиційних жанрів, що обумовлює необхідність ґрунтовного вивчення літературного процесу останнього помежів'я віків. Дослідження нових тенденцій в українській прозі, поезії, драматургії – актуальні завдання українського літературознавства. Поліфонічність сучасного українського літературного процесу важко піддається об'єктивній та послідовній класифікації внаслідок своєї незавершеності» [1, с. 4].

Формулювання цілей статті... *Мета статті* – охарактеризувати розвиток новітньої української літератури в аспекті жанрово-стильових та тематичних її особливостей.

Виклад основного матеріалу... Українські літератори сучасності своєю активною творчістю, різновекторною тематикою й модерною жанрово-стильовою палітрою долають «провінційність», різко дистанціювавшись від рацію, від традиції, яка домінувала в радянській літературі. Така активність схожа на ту, що існувала на початку ХХ століття, коли на арену вийшли молодомузівці і хатяни. Отож, на думку В. Кузьменка, оцінки художніх творів українських митців слова зчаста є неоднозначними, іноді діаметрально протилежними [5, с. 155]. Очевидно, літературознавець мав на думці те, що новосучасну літературу в Україні продовжували творити письменники-шістдесятники Д. Павличко, І. Драч, І. Калинець, Б. Олійник, П. Мовчан, В. Шевчук, Л. Костенко і поруч з ними активізувалась молодь, яка народилась у 70-80-х рр. минулого століття. Вони порушували раніше заборонені теми і проблеми, вносили свіжий струмінь у жанрово-стильове суголосся: взаємозв'язок мікрокосму (людини) і макрокосму (Всесвіту), морально-етичних, філософських умовних, штучно надуманих образних артефактів, обрамлених в образи, розкривали їх іноді у позамежових природних явищах, як то

спостерігаємо у повісті Дари Корній «Гонихмарник» чи в романі Є. Пашковського «Щоденний жезл» й у такий спосіб в переломленому фокусі осмислювали онтологічні параметри буття людини у парадоксальному світі, спроектованого на довкілля, на реальне буття.

Література початку третього тисячоліття є модерною, образно кажучи, отримує друге дихання, тобто повертається до нового мистецького буття, художні твори привертають увагу не лише дорослих, а також і юних читачів. Для дітей молодшого і старшого шкільного віку пишуть твори Іван Андрусяк, Ніна Шмурікова-Гаврилюк, Оксана Радушинська, Марія Чумарна, Зірка Мензатюк, Леся Воронина, Марина Павленко, Володимир Рутківський, Вадим Карпенко, Галина Пагутяк, Олександр Гаврош. Останній письменник відомий тим, що написав книги про Івана Силу та розбійника Пинтю. Ці твори настільки сподобалися юним читачам, що їх перевидали багатотисячним тиражем видавництва України. Наш сучасник О. Гаврош мешкає в Ужгороді, але його знає вся Україна завдяки книгам для дітей: «Пригоди тричі славного розбійника Пинті» (2008; 2016), «Галуна-Лалуна або Іван Сила на острові Щастя» (2010, 2017), «Дідо-Всевідо» (2013), «Розбійник Пинтя у Заклятому місті» (2016), «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу» (друга редакція, доповнена; 2018), «Різдвяний песик» (2015), «Закохані казки» (2017), «Музей пригод» (2018). Дітям подобаються казки Зірки Мензатюк «Казочки-куцехвостики», «Таємниця козацької шаблі», казкове фентезі О. Дерманського «Король буків, або Таємниця Смарагдової книги», Н. Воскресенської «Руда Ворона», «Останнє бажання короля», І. Андрусяка «Стефа та її Чакалка», «Звіряча абетка», стилізація під народну казку М. Павленко «Півтора бажання, або Казки з Ялосоветиної скрині».

Жанрово-стильовою особливістю новітньої літератури є її феміністична течія, репрезентована іменами Оксани Забужко, Любові Голоти, Ірини Жиленко, Євгенії Кононенко, Галини Пагутяк, Наталки Сняданко, для яких у творчому дискурсі притаманна ознака – розширення жанрово-стильового та мовного спектру, що його зчаста приписують до постмодерного з явними ознаками й модерну. Можна констатувати, що нині українська література співзвучна західноєвропейській, яка віддає перевагу словесно-мистецьким експериментам, не втрачаючи ознак національних домінант, підживлюючись, черпаючи силу із надр народнопоетичних. Дослідник А. Ситченко, посилаючись на лауреата Національної премії ім. Тараса Шевченка (2012) П. Мідянки, каже, що треба мати відчуття не лише

мови, а й слова, бо в поезії рівень «зрозуміле-незрозуміле» не головний. Тут важить чуттєве начало, а не раціональне» [9, с. 38].

У ракурсі розгляду означеної проблеми зацентруємо на тому, що крім столиці активно працюють письменники й у віддалених куточках нашої держави М. Пшеничний (Дубно), І. Прокоф'єв (Кам'янець-Подільський), К. Мордатенко (Біла Церква) та ін. Ми наводили приклад О. Гавроша з Ужгорода, але й на Поділлі є письменники, які заявили про себе як креативні, творчо мислячі, наснажені рідним словом, творять високу поезію, суголосну сучасним новітнім художнім тенденціям. Серед них варто назвати імена бодай Р. Балемі, Н. Шмурікової, В. Мацька. Зокрема, Віталій Мацько є автором оригінальних збірок поезій «Квітень» (2007), «Sentencia sidus» (2012), «Стерта рима» (2017), які засвідчують його новаторські підходи до пошуку нових тем у творенні модерної поезії, не копійованої, а самобутньої. Особливо вражає новизною художнього світовідчуття та його нестандартна передача читачам, осяяння настрою ліричного героя крізь спектр рецептивної естетики у збірці «Стерта рима». Недаремно, прочитавши поезії В. Мацька, польський поет і літературознавець Т. Карабович у листі (23.03.2018) не без емоцій дає таку оцінку авторові: «Дякую за чудову Вашу збірку «Стерта рима». Це дуже знакова збірка і неймовірно справжня. Читаю її з насолодою, захоплююся нею. Збірці Поета Віталія Мацька «Стерта рима» Аксіос!» [6, с. 411–412].

І в сучасному прозописемі (роман, повість, оповідання, новела, новелета) співіснують різні тенденції розвитку іноді навіть без чітко визначеної жанрово-стильової диференціації, як, скажімо, роман Л. Костенко «Записки українського самашедшого» (2010), де прочитується колаж публіцистичного, нефікційного та художнього, серйозного та буфонадного, грайливо-іронічного – це роман-колаж, роман суто українського і планетарного абсурду. Критики щодо його жанрового та стилістичного дискурсу мали діаметрально-протилежні думки від схвалення (І. Дзюба, І. Малкович) до несприйняття. Ю. Кучерявий пропонував розглядати цей роман як соціальний памфлет, бо відповідає стилістиці соціального памфлету [10]. На початку 2011 р. письменниця здійснювала турне Україною, але 9 лютого перервала поїздку через особисту образу, каталізатором такого рішення наче були провокативні інсинуації деяких львівських письменників, журналістів та діячів театру. Одначе не лише львівських, додамо. Так, у листі до В. Мацька (25.01.2012) відомий літературознавець І. Качуровський також негативно сприйняв прозу Л. Костенко. Ведучи мову про Ю. Шевельова, він згадав й Л. Костенко

таким чином: «Якби всі троє разом (Шерех – Шевельов – Гр. Шевчук) мали половину моєї ерудиції, вони написали б, що Смогрич – це український Амброс Бирс (Ліна Костенко на доказ своєї вчености зробила його попередником Едгара По. Тут стільки ж правди, як і в тому, що її газетна публіцистика – це роман)» [6, с. 82].

Отже, сучасна проза представлена різновекторно за жанрами і тематикою – філософська проза (Тарас Прохасько «БотакЄ», Остап Дроздов «№1», Ігор Павлюк «Вирощування алмазів»); історична (Макс Кідрук «Небратні», Василь Шкляр «Залишенець. Чорний ворон», Михайло Андрусак. «Студені милі», «Ув'язнена скрипка», Олександр Ірванець «Рівне/Ровно(Стіна)»); детективна (Євгенія Кононенко «Імітація», Василь Шкляр «Ключ», Ірен Роздобудько «Пастка для жарптиці», «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя»); фантастична (Марина та Сергій Дяченки «Ритуал», «Підземний вітер», «Армагеддон», Наталя Тисовська «Останній шаман», Тарас Завітайло «Діти Праліса», «В тіні янгола смерті»); містична (Оксана Забужко «Музей покинутих секретів», Дара Корній «Гонимарнию», Сергій Жадан «Ворошиловград»). Як бачимо, для жанрового визначення прози найвлучнішим терміном є полістилістика, адже кожному прозотексту властиве поєднання різностильових елементів.

В осерді прозового тексту авторське «Я» зосереджено на мові надінтелектуальній, себто вишуканій. У деяких прозотекстах мова пересипана суржигом і навіть ненормативною лексикою, що її науковці евфемічно називають зниженою лексикою. Вживання суржикової мови сягає корінням у ренесансну епоху. Проза українських письменників оприявнює різні теми і різні формати від великих епічних полотен до найменших ескізів та новелет. Ліда Палій, ознайомившись із новелетами В. Мацька, у листі (20.03.2013) до автора порушує тематику і стилістичні прийоми: «У Вас, наче маленька історія України, висловлена устами Ваших героїв: жорстокість сов'єтської системи, заслання, Великий Голод, спалення Гірняка і т.д. Ваш громадянин не пропаде, він потішає себе: «Гірше не буде». В останніх трьох новелетах бачу Ваш ліризм, Вашу любов до природи. Пишете: «В природі все гармонійне». Як гарно! Ці твори, наче картинки, мальовані пензлем» [6, с. 382]. Таку тенденцію помітила дослідниця Л. Глоба, яка вказує на те, що сучасні письменники, з одного боку, дотримуються традицій у виборі тем, а з другого – намагаються осмислити реалії сучасного ім буття [3, с. 26]. Із письменників-шістдесятників Валерію Шевчукові найоригінальніше вдається поєднати минуле із сучасним. У його прозі спостерігається зв'язок стилетвірних ознак традиції і

модерну, справжнього та ірраціонального, іронічного й драматичного сюжетів, таке спостерігаємо у його романах «Око Прірви», «Юнаки з вогненної печі. Записки стандартного чоловіка», «Срібне молоко», «Темна музика сосон» та в інших творах.

І молодші прозаїки значно випереджають у стилетвірному ритмі літераторів старшого покоління., їхнє прозописьмо виділяється умовністю в аспекті жанрового поділу, артефактами, а такий жанр як детектив, що є різновидом масової культури, наділений елементами анагноризму, коли в сюжетній дії відбувається своєрідний перехід персонажа / читача твору від незнання до знання. Такий принцип вказує на розв'язку драматичного конфлікту шляхом з'ясування походження та характерних рис таємничого персонажа або явища. Авторами гостросюжетних творів є І. Роздобудько, Є. Кононенко, Л. Кононович та ін. В історичних романах В. Кожелянка, С. Батурина, В. Шкляра, Д. Білого також натрапляємо на детективні домінанти, які підсилюють авантурні, пригодницько-містичні, дещо інтригуючі, події, факти, впливаючи на емоційні, естетичні почуття реципієнтів. О. Забужко є однією із тих перших, хто наважився розкрити в художній практиці психо-інтимний світ жінки. «Жіноча» проза представлена також іменами Алли Серової (трилер «Правила гри»), Марини Гримич (роман «Варфоломієва ніч»), Наталі Шахрай (роман «Сутінки удвох»), Марії Матіос (роман «Солодка Даруся»)» [7, с. 138].

Привертає до себе увагу й українська інтелектуальна проза, яка, на думку О. Пометун, багато в чому набуває транснаціонального характеру, адже прозаїки намагаються перебувати у єдиній жанрово-тематичній площині із зарубіжною прозою з тим, щоб зацікавити й закордонного читача. У цьому ракурсі доречно нагадати, що Ю. Андруховича називають «патріархом української модерної літератури», «живим класиком», «постмодерним скандалістом» [8, с. 325], який своєю творчістю (романи «Рекреації», «Московіада», «Перверзія») змодельював ілюзію посткомуністичної, постколоніальної дійсності, прикметно, що з його творами ознайомлені читачі Заходу. Його проза, поезія перекладена і видана в Німеччині, Польщі, Канаді, США, Угорщині, Фінляндії, Іспанії, Хорватії, Росії, Австрії, Швеції.

Сучасна українська проза поповнилася творами, в яких чітко актуалізується й урбаністична тематика, стосунки людини і суспільства в умовах не зовсім зниклої пострадянської дійсності, про що йдеться, зокрема у романі В. Мацька «Катарсис» (2015). Означена тема оприявлена й у прозі О. Ульяненка, О. Ірванця. З погляду Б. Степанишина, прозу останніх десятиліть називають новим спалахом

модерну, з його алегоричністю, химерністю, епатажем, вигадливістю форм [11, с. 98].

Висновки... Таким чином, можна констатувати, що внаслідок відкритої свободи творчості, плюралізму думок, спілкування українських з іноземними письменниками, розширення культурних контактів й обміну досвідом, вітчизняна художня література набрала нових жанрових форм і стильових ознак, розширилась тематика, раніше заборонених цензурою проблем (сексуальність, голодомор, девіантна поведінка, осмислення соціальних проблем та історичної пам'яті), автори розширили горизонти стилістичних прийомів (постмодернізм, неоавангард, сенсо-фізіологізм, звернення до нецензурної лексики, суржику), поліфонічних (змішаних) жанрів, стилізації, інтертекстуальності. Сучасна українська література початку ХХІ століття є оригінальною, поліфонічною, неоднозначною в аспекті жанрово-стильових тенденцій, вона модерна і постмодерна, написана в контексті раціональної та ірраціональної парадигм, лірична й епатажна. Вона перебуває на вершині свого розвитку і останню крапку ще ставити рано. Адже не виняток, що будуть нові жанри, з'являться нові імена, нові класики, які розкриють на повну силу свій талент, розширять горизонти індивідуального стилю, модернізують художні прийоми і засоби, що стане актуальним для подальших досліджень, які, сподіваємось, будуть вагомим внеском у розвиток науки про літературу.

Список використаних джерел і літератури:

1. Вертипорох О. Історія української літератури останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття. Черкаси, 2016. 148 с.
2. Вертипорох О. Роман Євгена Пашковського «Свято»: традиційна і постмодерна семантика бунту. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки*. 2008. Вип. 138. С.92 – 101.
3. Глоба Л. Особливості викладання української літератури за проблемно-модульною технологією. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2000. № 3. 40 с.
4. Голобородько Я. Соціумний інтер'єр чи психологічний дизайн? (Художні дилеми Марії Матіос). *Слово і час*. 2008. № 12. С. 81–85.
5. Кузьменко В. Історія української літератури ХХ поч. ХХІ ст.: у 3 т.: навч. посібник. Т. 1. Київ: Академвидав, 2013. 588 с.
6. Мацько В.П. Епістолярний материк. Том 1. Хмельницький: ФОП Цюпак А.А., 2018. 448 с.
7. Нетрадиційні уроки з української літератури. 5-11 класи / укл. С. Скляр, Л. Нечволод. Харків: Торсінг, 2004. 224 с.
8. Пометун О., Пироженко В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.

9. Ситченко А. Інноваційні системи навчання та перспективи їх застосування в шкільному курсі української літератури. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2004. № 8. 34 с.

10. Славінська І. Хто образив Ліну Костенко? URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2011/02/10/71877/>

11. Степанишин Б. Що і як робити? Роздуми методиста літератури. *Українська література в загальноосвітній школі*. 1999. № 3. С. 38-46.

12. Харчук Р. Степан Процюк – «Письменник периферії, зубожілої провінції». Р.Б. Харчук. *Сучасна українська проза: Постмодерний період: навч. посібк.* Київ, 2008. С.97–107.

13. Якубовська М. У дзеркалі слова: есеї про сучасну українську літературу. Львів: Каменярь, 2005. 751 с.

References:

1. Verty`porox O. Istoriya ukrayins`koyi literatury` ostann`oyi chverti XX – pochatku XXI stolittya. Cherkasy`, 2016. 148 s.

2. Verty`porox O. Roman Yevgena Pashkovs`kogo «Svyato»: trady`cijna i postmoderna semanty`ka buntu. Visny`k Cherkas`kogo universy`tetu. Seriya: Filologichni nauky`. 2008.. Vy`p. 138 . S..92 – 101.

3. Globa L. Osobly`vosti vy`kladannya ukrayins`koyi literatury` za problemno-modul`noyu texnologiyeyu. Ukrayins`ka literatura v zagal`noosvitnij shkoli. 2000. № 3. 40 s.

4. Goloborod`ko Ya. Sociumny`j inter`yer chy` psy`xologichny`j dy`zajn? (Xudozhni dy`lemy` Mariyi Matios). Slovo i chas. 2008. № 12. S. 81–85.

5. Kuz`menko V. Istoriya ukrayins`koyi literatury` XX poch. XXI st. : u 3 t. : navch. posibny`k . T. 1. Ky`yiv: Akademvy`dav, 2013. 588 s.

6. Macz`ko V.P. Epistolyarny`j matery`k. Tom 1. Xmel`ny`cz`ky`j: FOP Cyupak A.A., 2018. 448 s.

7. Netrady`cijni uroky` z ukrayins`koyi literatury`. 5-11 klasy`/ Ukl. S. Sklyar, L. Nechvolod.. Xarkiv: Torsing, 2004. 224 s.

8. Pometun O., V. Py`rozhenko. Suchasny`j urok. Interakty`vni texnologiyi navchannya: Nauk.: metod. posiby`k. Ky`yiv: Vy`davny`cztvo A.S.K., 2004. 92 s.

9. Sy`tchenko A. Innovacijni sy`stemy` navchannya ta perspekty`vy` yix zastosuvannya v shkil`nomu kursi ukrayins`koyi literatury`. Ukrayins`ka literatura v zagal`noosvitnij shkoli. 2004. № 8. 34 s.

10. Slavins`ka I. Xto obrazy`v Linu Kostenko? URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2011/02/10/71877/>

11. Stepany`shy`n B. Shho i yak roby`ty`? Rozdumy` metody`sta literatury`. Ukrayins`ka literatura v zagal`noosvitnij shkoli. 1999. № 3. S. 38-46.

12. Xarchuk R. Stepan Procyuk – «Py`s`menny`k pery`feriyi, zubozhiloyi provinciyyi». R.B. Xarchuk. Suchasna ukrayins`ka proza: Postmoderny`j period: Navch. posibny`k. Ky`yiv, 2008.. S.97 – 107.

13. Yakubovs`ka M. U dzerkali slova: eseyi pro suchasnu ukrayins`ku literaturu. L`viv: Kamenyar, 2005. 751 s.

Summary
Svitlana Hrozian

Newest Ukrainian Literature: Genre-Style and Thematic Dominants

The article shows the author's position regarding the development of the modern literary process in Ukraine. Its genre-style features, thematic dominants, which were created by the post-colonial, post-Soviet era, have been found out. It is proved that the newest literature is called the most modern one, that is, those works that have been written since the abolition of censorship, from the time of Ukraine's independence (1991) to the present day, although some fundamental changes in the development of domestic fiction have occurred during the perestroika period (1985-1889). It is proved that due to open freedom of creativity, pluralism of thoughts, communication between Ukrainian and foreign writers, expansion of cultural contacts and the exchange of experience, domestic fiction has gained new genre forms and stylistic features, the topics of previously forbidden problems by censorship (sexuality, famine, deviant behavior, comprehension of social problems and historical memory, etc.), the authors expanded the horizons of stylistic techniques (postmodernism, neo-vanguard, sensory-physiologism, appeal to collage, non-obscene vocabulary, mixed dialect), polyphonic (mixed) genres, styling, intertextuality.

Key words: *genre, style, themes, artistic works, polyphony, modern literature.*

Дата надходження статті: «05» жовтня 2018 р.

Дата прийняття до друку: «19» листопада 2018 р.

УДК 82 (091): 2-35

DOI: 10.31475/fil.dys.2018.08.02

СВІТЛАНА ГУМЕНЮК,

*кандидат філософських наук, доцент
(м. Рівне)*

**Концепція полемічної літератури
у дослідженнях Дмитра Чижевського**

У статті аналізується релігійна полеміка на українських землях у період кінця XVI – початку XVII століть, розлого проінтерпретована у дослідженнях Д.Чижевського, концептуальну основу яких склала творчість православного подвижника Івана Вишенського.

Дослідник апелює до історико-релігійного контексту становлення світоглядних доміант українства та спонукає науковців до переосмислення ролі східного християнства як